

OTVORENÝ PRÍSTUP K VÝSLEDKOM VEDY A VÝSKUMU/Sme na Slovensku pripravení?

Otvorený prístup k výsledkom vedy a výskumu (ďalej len Open Access) je téma, ktorá rezonuje v celosvetovom, európskom a aj slovenskom priestore minimálne 10 rokov. Ide o celosvetový trend, vychádzajúci od viacerých kľúčových hráčov v závislosti od regiónov:

- Najrenomovanejšie svetové akademické inštitúcie na čele so svojimi lídrami – rektormi a profesormi – dospeli do štádia väčšej potreby a ochoty zdieľať výsledky svojej práce s okolím.
- Európska komisia, ktorá si uvedomuje, že „investície do výskumu a inovácií sú rozhodujúce pre budúcnosť Európy“¹.
- Verejnosť, reprezentovaná občanmi a podnikateľmi, očakáva väčšiu transparentnosť a využiteľnosť verejných zdrojov, budovaných z ich daní.

Keď sa pozrieme na náš európsky priestor, silný tlak Európskej komisie bol zhmotnený do rámcového programu **Horizont 2020**, ktorý definuje pravidlo „Pri zverejňovaní výsledkov vo vedeckých publikáciách sa musí zaistiť otvorený prístup k publikácii. Tým sa zaručí, že výsledky výskumu, financovaného z peňazí daňových poplatníkov EÚ, budú bezplatne k dispozícii pre všetkých.“². Podpora výskumu, technologického vývoja a inovácií zo strany Európskej únie je pre Slovensko zhmotnená v operačnom programe *Výskum a inovácie*³, pričom alokácia na výskum, technologický vývoj a inovácie je na programové obdobie 2014 – 2020 takmer 1,7 mld. eur.

Stratégia Open Access na Slovensku

Keď sa pozrieme na situáciu na Slovensku, nosnými, vládou schválenými dokumentmi, podporujúcimi aktivity v oblasti Open Access, sú akčné plány **Iniciatívy pre otvorené vládnutie** (ďalej len OGP z anglického Open Government Partnership). Prvýkrát je to akčný plán OGP na rok 2015 (*uznesenie vlády č. 59/2015*⁴) a druhýkrát akčný plán OGP na roky 2017 – 2019 (*uznesenie vlády č. 104/2017*⁵). Na zváženie je, či by sme nemali mať ucelený strategický dokument, zachytávajúci celé spektrum tém a úloh, podporujúcich zavedenie Open Access na Slovensku.

¹ Horizont 2020, rámcový program EÚ pre výskum a inovácie stručný opis programu, str. 5

² Horizont 2020, rámcový program EÚ pre výskum a inovácie, stručný opis programu, str. 26

³ www.opvai.sk

⁴ http://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/otvorene_vladnutie/akcne_plany/2015/OGP-2015_uznesenie.pdf

⁵ http://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/otvorene_vladnutie/akcne_plany/2017_2019/OGP_AP_2017-2019_final.pdf

Na doplnenie: Nositeľom medzinárodnej Iniciatívy pre otvorené vládnutie je na Slovensku *Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti*⁶. Táto celosvetová iniciatíva zastrešuje krajiny, ktoré sa rozhodli otvoriť vládnutie a zvýšiť dôveru občanov v inštitúcie verejnej správy, a to všetko prostredníctvom budovania **princípov otvorenosti, zodpovednosti a zúčtovateľnosti**. Témy a ich rozpracovanie na úlohy definuje úrad splnomocnenca **participatívne v spolupráci s aktérmi**, ktorí o témy majú záujem a ktorých sa týkajú – s predstaviteľmi štátnej správy, mimovládnych neziskových organizácií, akademickej obce. Okrem témy Open Access sú to témy otvorené dáta, otvorené vzdelávacie zdroje, participácia a otvorená justícia.

Obdobie rokov 2015 – 2016 sa nieslo v znamení zmapovania stavu témy Open Access na Slovensku. Na to nadviazal aktuálny akčný plán OGP, ktorý zachytáva najdôležitejšie okruhy tém a úloh, ktoré musia:

- **Pripraviť podmienky pre otvorené publikovanie**, čo v sebe zahŕňa zavedenie princípov a zásad Open Access a zabezpečiť implementáciu verejných licencií CC BY do dokumentov, metodík, manuálov a postupov pri realizácii vedeckých prác.
- **Vytvoriť technické zázemie** pre Open Access prostredníctvom zriadenia a prevádzkovania repozitára pre ukladanie, dlhodobú archiváciu a sprístupňovanie vedeckých a odborných publikácií, dát a sivej literatúry, zaviesť podmienky pre pasportizáciu výskumných dát a podmienky pre benchmarkingové monitorovacie mechanizmy.
- **Poskytovať odbornú a metodickú pomoc** prostredníctvom kontaktnej kancelárie pre Open Access a aktívnej komunikácie s domácimi aj zahraničnými aktérmi.

Termíny plnenia všetkých týchto úloh sú nastavené na obdobie marec 2017 až december 2018 a sú v gescii Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR v spolupráci s Centrom vedecko-technických informácií SR.

Open Access na Slovensku – úloha jednotlivých aktérov

Zavedenie Open Access na Slovensku si vyžaduje kooperáciu viacerých hráčov s rozdielnymi kompetenciami a úlohami:

- **Donori – Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR** spolu so **sekciami eurofondov**, ktorých úlohou je maximalizovať návratnosť investícií do vedy a výskumu, implementovať pravidlá Open Access programu Horizont 2020, prispôbiť grantové schémy VEGA, KEGA a ďalších programov na Open Access, stanoviť „pravidlá hry“, čiže metodické usmernenia, podmienky do zmlúv, kontrolné mechanizmy, príp. zmenu legislatívy.
- **Centrum vedecko-technických informácií SR** (ďalej len CVTI SR), ktorého primárnou úlohou je vytvoriť technické zázemie v podobe repozitára na ukladanie, dlhodobú archiváciu a sprístupňovanie slovenských vedeckých a odborných publikácií, výskumných dát a sivej literatúry. Nadväzujúcou úlohou je prevádzkovať tento repozitár spolu so zabezpečením prístupov pre všetkých. Neoddeliteľnou úlohou CVTI SR je tiež zabezpečiť, aby užívatelia, dodávatelia obsahu do repozitára, zvládli svoju úlohu, čo je reálne pomocou vytvorenia školiacich materiálov a poskytovanie školení pre týchto užívateľov. Prevádzkovaním kontaktnej kancelárie Open Access prostredníctvom odborníkov má CVTI SR prinášať tiež trendy zo zahraničia, zapájať sa do diskusných fór, programov a multilaterálnych snáh v Európe aj mimo nej, ktoré podporujú tvorbu, skvalitňovanie, vzájomnú výmenu výsledkov vedy a výskumu. Ďalšou úlohou CVTI SR je šíriť povedomie o možnostiach a výhodách Open Access pre akademickú obec, vzdelávacie inštitúcie, ale aj pre komerčnú sféru, neziskové organizácie a širokú verejnosť a zároveň šíriť povedomie o prínose Open Access pre rozvoj vedy.
- **Akademici**. Akokoľvek dobre nastavené legislatívne, procesné a technické podmienky pre Open Access budú takmer zbytočné bez **mentálneho nastavenia** akademikov na Open Access. Bez ich vôle a ochoty vzájomne si vymieňať informácie, spolupracovať na národnej aj medzinárodnej úrovni to nepôjde. Dôležitou zmenou myslenia akademikov je vedieť sa pozrieť na Open Access cez optiku bežného užívateľa výstupov ich práce, čiže dokázať si položiť otázku, pre koho vedu robí, s kým ju chce zdieľať, komu chce byť prospešný a tešiť sa z toho, že o jeho prácu má záujem aj verejnosť, podnikateľské prostredie, študenti.
- **Knihovníci** sú rovnako kľúčoví hráči v celom reťazci Open Access. Očakáva sa od nich sledovanie trendov, ich implementácia do slovenského prostredia, ochota vzdelávať sa, odborná pripravenosť. Na ich pleciach je efektívnosť a rýchlosť k realizácii Open Access. Bez ich technickej pomoci publikujúcim aj čítajúcim Open Access nebude napredovať.
- **Vysoké školy** v súčasnosti ponúkajú štúdium pre budúcich knihovníkov, ktoré je nevyhnutné rozšíriť o potreby Open Access. V tejto súvislosti sa naskytá otázka, či štúdium náročnejších IT technológií, potrebných na zvládnutie danej témy, by nebolo vhodnejšie otvoriť na univerzite technického smeru.

⁶ <http://www.minv.sk/?ros>

- **Verejnosť** je aktérom, na ktorého sa v akademickom prostredí najviac zabúda. Na Slovensku prevláda názor, že verejnosť nemá záujem o vedu. Namiesto je otázka, prečo si verejnosť vybudovala takýto postoj. Je to určite aj tým, že k výsledkom vedy a výskumu nemá prístup, čiže nevie, čo slovenská veda robí a nemá ako jej výsledky použiť/využiť. Dlhodobý trend celoživotného vzdelávania však hovorí o potrebe permanentného vzdelávania sa. Tlak a rýchlosť podnikateľského prostredia sú zo dňa na deň silnejšie a bez implementácie nových trendov do praxe nemôžeme očakávať napredovanie krajiny. Nezanedbateľnou úlohou verejnosti je podporovať vedu, veriť v jej výstupy a byť ochotný financovať ju.
- **Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti** má v téme Open Access špecifické postavenie. Jeho najpodstatnejšou úlohou je prinášať nové trendy, podporovať záujem verejnosti a poskytovať pohľad na tému Open Access cez optiku občana/verejnosti.

Open Access – slovenská realita

Aktuálna situácia s Open Access na Slovensku nie je priaznivá a nemôžeme byť s ňou spokojní. Nestačí len konštatovať, že ide o novú tému, ktorej je potrebné sa venovať, vytvárať pre ňu podmienky, implementovať ju, alebo pozerieť na Open Access ako na tému, ktorá je nerealizovateľná, drahá a nie prospešná.

Prečo je to tak? Budme k sebe úprimní – až na výnimky – Open Access na Slovensku nikoho nezaujíma. Nefunkčných článkov v reťazci aktérov je tak veľa, že tie ojedinelé funkčné nedokážu reťaz držať pohromade.

Využime najbližšie mesiace intenzívnejšie, efektívnejšie a naozaj pracovne. Akčný plán OGP na roky 2017 – 2019 vstupuje do záverečnej fázy. Realizácia úloh je stanovená do decembra 2018. Následne, prvý kvartál 2019 je určený na vypracovanie hodnotiacej správy implementácie akčného plánu a druhý kvartál 2019 na prípravu nového akčného plánu. Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti má pripravený a otestovaný mechanizmus participácie, aby priebeh obidvoch týchto úloh bol čo najlepšie.

Všetkých, ktorých OA zaujíma, resp. ktorí ste zaň vo vašich inštitúciách zodpovední, alebo v najbližšom čase zodpovední budete, všetkých vás pozývame zúčastniť sa na hodnotiacich a plánovacích procesoch. Prestaňme byť pasívni, apatickí, bez záujmu meniť veci k lepšiemu. Prestaňme sa spoliehať jeden na druhého, vyhovárať sa na financie, politikov, pretože to všetko nás brzdí.

Všetci ste srdečne vítaní na procese hodnotenia a nastavenia nových úloh Open Access tak, aby sme dobehli to, čo sme doteraz neurobili.

Mgr. Skarlet Ondrejčáková

(Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti, Ministerstvo vnútra SR) ■